

РОЗБИШАЦЬКА ДОЧКА

Цілий тиждень лив дощ, як з відра. Цілий тиждень не виходив Чіпка з двору. Усе собі по хазайству: то коло того, то коло другого.

— Знаєш що, сину? — каже йому одного вечора мати, прядучи вовну, — знаєш що? Оце я дивлюся на тебе й на себе та й думаю: я вже стара, нікчемна стала; уже мені важко іноді й у печі витопити... Чую, як сила моя упада, смерть наближається... Ти б одружився, сину! Не доки його одкладати... Уже, слава тобі господи, другі твоїх літ дітками любуються, а ти все бурлакуєш та, мов загубив що, ходиш... Хіба мало дівчат у селі? Сподобай яку та, поки пилипівка не зайшла, одружися, сину... І сам не будеш світом нудити, й мені поміч буде!

— Шкода, мамо! Нема по мені дівчат на селі.

— Чому нема, сину? Он Христя Бондарівна, Мотря Книшівна або Катря Остапійчина? Чи не дівчата?.. Що небагаті? Та багата й не піде, сину, на такі злидні, як у нас... А все ж вони дівчата як слід: хорошого, чесного роду, робочі, слухняні... Оженися, сину, оженися, мій голубе? Хай хоч на старість доведеться мені тебе у парі побачити...

— Шкода, мамо.

— Чого шкода? Шкода, кажуть, лихий чоловік! Доки ж його отак волочитися? поки й голова посивіє?!

— Прийде пора — прийде сама.

— Хіба яка городянська повія... А вже доброї не діждеш, щоб прийшла сама.

— Уже яка буде, така й буде.

Замовкла мати: бачить — не переможе сина. Замовк і Чіпка, думаючи своє про себе.

Після цієї розмови діждали неділі. Хмуре небо розгодинилося, блиснуло сонечко ясне, повінув вітрець, — стряхла трохи земля.

— Я, мамо, — каже Чіпка, — піду в Омельник на ярмарок: чи не куплю коняки?

— Боже тобі поможи, сину! Тільки — навіщо ти на зиму її купиш? Чим її прогонуємо?

— Та вже знайдемо чимсь.

Знявся Чіпка після раннього обіду, пішов... тільки не в Омельник, а прямісінько до Гудзя на хутір.

Прийшов до двору, — всюди позачиняно, позапирано. Почав Чіпка дьоргати хвіртку: хвіртка була заперта. Дві собаки кинулось до воріт, брязкаючи цепами.

— Хто там? — гукає голос з двору.

— Це я. Одчиніть!

— Хто — я?

— Чи дядько Максим дома?

— Ні, нема.

— А де ж?

— Поїхали у Омельник на ярмарок.

— А тітка Явдоха?

- Та й мати ж з ними.
- То це ти, Галю? — пізнав її Чіпка по голосу.
- А ти хто?
- Та відчиняй уже — тоді побачиш! Пізнала й Галя Чіпку; хутенько побігла до хвіртки, одщепнула.
- Чого це ти прийшов?
- Тебе одвідати... як поживаєш, моя горличко? Галя мовчала. Глянув на неї Чіпка та й здивувався: поживкла, з лица спала, зморщилась...
- Що з тобою, Галю? — аж скрикнув. — На тобі лица не знать... Ти недужа?
- Та йди вже у двір, — сердито одказала вона з нетерплячкою. — Стану я під двором розмовляти...
- Чіпка увійшов у двір. Галя зачинила хвіртку, защепнула й повела його у свою хатину.
- Хатиночка як чашечка: невеличка, чиста, ясна, весела. На покуті стояли образи у срібних шатах, завітчані васильками, гвоздиками, безсмертниками; перед образами на срібному ретязьку висіла срібна лампадка. У тому ж таки кутку — стіл столярної роботи; у другому — ліжко, заслане м'яким шовковим коцем; попід стіною невеличкі стульці. Всюди так хороше, чисто; пахощі од васильків та м'яти окривали усю хату, лоскотали чуття... Чіпці здалося, що він у рай уступив... Усе б гаразд, якби не така сумна Галя!
- Ти нездужаєш, Галю? — знову пита її Чіпка, пильно дивлячись у вічі.
- Ні, здорова... тільки невесело чогось... так щось за серце ссе.
- А я тобі й не дякую за кисет, — мовить, здумавши, Чіпка. — Спасибі тобі! Чи не сама, бува, й гаптувала?..
- Який кисет? — питає Галя, звівши на його свої задумані очі.
- А той, що ти в мій вложила, як забув свого...
- Коли? Що це ти — збожеволів, чи що?
- А хто ж то вложив?
- Та коли?
- Та тоді ж, як мій вертала.
- А я почім знаю?.. Стала б я такому... кисет дарувати. От, ще не видано!.. — веселіше зашебетала вона.
- По голосу пізнав Чіпка свою недавню Галю, жартівливу й веселу. Серце його зраділо, очі заблищали.
- Галочко! — почав він.
- Галя дивилася прямо йому в вічі гостро-гостро... Чіпці стало ніяково.
- Та чого це ти справді сьогодні така, мов не на той бік устала? — спитав він, сідаючи близько коло неї.
- А тобі що за діло?
- Галочко!
- Геть к бісу! Все б тільки дурити... з ума зводити...
- Галочко.
- Геть, одчепись!..
- Устала вона од його, одійшла, сіла край вікна, що виходило прямо на поле, та й

послала очі далеко-далеко, де сходились тумани з туманами, де сивіло небо, спускаючи краї свої на землю. По личку її, сумному й жовтому, раз поз раз пробігали якісь смужки. Чіпка дивився на неї та дивувався, що з нею сталося... А вона не спускала очей з вікна. Чіпка бачив, як вона поблідла, як заблищали в неї очі, як дві гарячі сльози скотилося по личку... додолу. Він дивився на все це, а серце його неначе хто давив у лещатах — так йому було боляче та трудно...

— Галю! рибонько моя! чого ти плачеш? — питає він, підступивши до неї. — Чому ти не повідаєш мені свого горя?

Галя закрила очі руками, захитала головою... Чіпка присунувся до неї.

— Галочко!.. любая моя!

Вона схилила на косяк голову, стиха плакала.

— А я думав... — каже Чіпка, стиха доторкнувшись до голови її. — А я думав: піду до неї... провідаю її... Мати скребе голову: женись та й женись!.. дівчат мені рає... (Галя притихла, наче заснула). Та не приймає їх моє серце... Піду, думаю, до своєї голубоньки... скажу їй...

Та, тихо схилившись, злегенька поцілував він Галю в незакриту щічку. Галя здригнула, підвелася... Очі заплакані; личко од натовпу почуття та від сліз горіло. Глянула вона на його та якось жалісно запитала:

— Чому ж ти батькові та матері не сказав?..

— Я хотів, моя горличко, тебе попередити... Чи підеш за мене?.. чи вподобала мене, моє кохання?..

Галя — мов ожила. Випрямилась, довго й пильно дивилася на Чіпку — немов вивідувала правди. А це зразу як заломить свої руки — аж пальці захрущали... У очах у неї заграла одрада не одрада, зло не зло — щось добре, любе, а разом хижє й лихе.

— Чому ж ти мені давно цього не сказав? — скрикнула вона. — Чому ти не сказав мені цього тоді, як я вільна була?.. як вінок плела?.. Як по широкому полю, по луках квітки збирала?.. Гуляла по світу, — нема впину, нема заборони... А тепер?.. тепер...

Вона знову заламала руки, — знову, як поламані, захрущали пальці; на очі навернулися сльози — от-от бризнуть...

Чіпка — сам не свій. Зблід на виду, опустив голову — та нешвидко вже стиха, боязко запитав:

— Що ж тепер, Галю? що?.. Скажи мені... все, все!..

— Шкода... засватана вже я!..

З очей хлинули сльози у неї, облили личко... Закрила вона його рукавом, знову опустила коло вікна на стулець, схилила на руку голову та нерозважно плакала...

Як хто гострий ніж угородив Чіпці у серце, — так невеличкі ті три слова. Як хто обухом гамселив у його голову, — так одзивалося в ній гірке ридання Галине... Він хапався за думку, — що тепер робити, — та голова й пам'ять уже не служили йому... Думки рвалися на шматочки; він силвився звести їх до купи, напружав розум... та, здається, й розум його покинув... Нічого не пригадає; як серце раз поз раз тіпається, наче збирається вискочити...

Не знаючи, як, з чого почати, він вхопився за першу думку, насилу вимовив:

- Коли ж це?.. як?.. за кого?..
- Годі ж... того самого дня, як ти пішов... Москаль Сидір зостався у нас, та ввечері попились з батьком, та й...
- Та й що батько? — перервав Чіпка.
- Іди, каже... Не вік дівувати... й мати рають: іди!.. Сидір, кажуть, чоловік хороший, тихий...
- А ти — що? — аж кричить Чіпка.
- А я?.. Не любий він мені, — кажу їм...
- Що ж вони?
- Годі, кажуть, усе любого та милого дожидати... и то гидкий, і то негарний, нелюбий... Поживете — полюбитеся...
- Собаки! — гримнув Чіпка на всю хату. Галя на його гостро глянула.
- Де він живе? — грізно, одрубуючи кожне слово, запитав Чіпка, а в його очах засвітило щось страшне.
- Не знаю...
- Уб'ю... заріжу... задавлю!.. — скочивши з місця, кричить він, бігаючи, як несамовитий, по хаті та скреготучи зубами.
- Тю-тю!.. тю-тю!.. — Одмовляє Галя, підвівши голову. — Що це ти: здурів, чи що?.. Тільки хоч пальцем займи його... то не бачити тобі мене, як свого уха!
- Чіпка схаменувся. Опустився на стулець, звисив на груди важку голову.
- Бач... який ти! — каже йому Галя. — Бач, який?! Як же мені за такого йти, коли він так безневинно візьме та й заріже чоловіка?.. Як я за такого піду?.. Прийде така година, що й жінку задавить... кинеться й на неї, як скажений...
- Галочко!.. побійся бога... Що це ти кажеш?.. Щоб я?.. мене заріж... мене задави...
- А Сидора?.. га, Сидора?..
- О-ох!.. Ти не знаєш, Галю, яка мене завійна вхопила... Пече мене... отут пече... мов хто жару насипав... — указує на груди.
- Галя мовчала. Замовк і Чіпка. Підвівся з місця, став ходити вповдовж хати та блукав страшними очима по стінах... Зробилося тихо, важко. По задуманому личку видно було, що Галя думала якусь кріпку думку — та зразу не зважувалась сказати...
- Аж ось — загорілися в неї щоки, заіскрили одрадою очі — роздалися, побільшали; відкрилися уста від напору спертого в грудях духу, — аж пашить Галя, як у вогні горить...
- Знаєш що, Чіпко?.. Може, ще не все пропало... Я скажу матері... може, вона батька умовить... Тільки ось що...
- Чіпка насторожив уха, пильно дивився на Галю.
- Кинь ти життя таке! — скрикнула та аж поблідла.
- Яке?
- Чуже добро грабувати, людей убивати!
- Галочко!.. Ніхто на світі не скаже, щоб я кого вбив... Хіба, обороняючись, руки не здержав...
- Заседалась Галя на місці; очі знову засвітили хижо; лице затіпалось.
- Проклятий!.. каторжний!.. — загукала вона на всю хату. — Обороняючись?! від

кого обороняючись? Лізеш у чужу хату красти та хочеш, щоб хазяїн не ловив тебе?.. Злодюго!

— А вони?.. вони хіба краці? нажилися з нашої праці та й панують... А тут... хата валиться; мати стара; сам — копи не заробиш у день... Треба їсти, треба й одягтися... Як же його жити, Галю?.. Та хіба ми крадемо? Ми своє одбираємо... Пан — наробив нами, жид — надував з нас... А нам хіба з голоду пропадати? серед шляху погибати?..

— Чіпка... голубе мій! кинь! Не буде щастя, не буде добра... Ти прийдеш уночі з побойща... ляжеш коло жінки... та тими руками, що недавно людей давили, у крові грілися... будеш жінку пригортати... Тими вустами, що несли тільки лайку та прокльони усьому світу, — станеш їй про своє кохання шептати, будеш цілувати... у-ух!..

Вона затряслася вся, як лист на осичині.

— А жити ж з чого? — назира Чіпка.

— Робити чесно... працювати широко...

— А товариство?.. А батько?

— Заїдемо у другий край... де б нас ніхто не знав, не відав...

— О-ох, Галю! Не знаю, що буде. Я — отаман... Як почує товариство, що кинув, — не животіть тоді мені. Поклялися ми так один одному...

— Кому ви клялися, душогубці, розбишаки? — кричить, схопившись, Галя. — Кому ви клялися?.. Прокляті!

— Один одному клялися, Галю...

— Чорт чортові клявся!..

Галя зареготалась болізно; божевільний сміх її розкотивсь на всю хату. Чіпка глянув на неї, змовк та, як підстрелений, опустився на сталець...

— Ти думаєш, — перегодя трохи знову почала Галя, — ти думаєш — легко мені дивитись на життя батькове побік з життям добрих людей?.. Бачиш: вони широко працюють, чесно хліб заробляють, з людьми поводяться... і встають і лягають тихі, спокійні... А тут?.. Сиди, як у тюрмі, на запорі... Страшно й очей показати між люди... Настане вечір — ціла юрба п'яних людорізів валить у хату... Шушукуються, тихо перемовляються, поки підуть на всю ніч... Вертаються уже перед світом — та, як гробовики, ховаються по горищах, по погребках, переховують чуже награване добро... Це все, що на мені, — все грабоване! Ти думаєш: не давить воно мене? Мов хто рукою за горло душить, випирає дух з мене... Ти не дивись, що я весела й жартівлива... То веселить мене лиха моя година!.. Ще день — сяк-так переможеш... А вночі — ляжеш спати, то й привиджується тобі: буцім лізе хто, кричить: «Оддай мій платок!..» — та й тягне за волосся... «Оддай моє намисто!..» — та й хапає холодними, як лід, руками за шию... Ти думаєш, легко воно мені носити його — оце рама?.. легко?!

Та як ухопить зозла руками шовкову спідницю — так і рознизала од подолу аж до самого стану...

— Галю! Галю!.. — скрикнув Чіпка, хватючи її за руки. — Не роби цього!

— Геть! пусти!.. пусти!

Очі в неї, як вугілля, запалали... аж затремтіла вся.

— Ти знаєш — може, та, що цю спідницю носила, лежить тепер під землею, тліє,

тільки кров її, марно розлита, устає з землі й лементує до бога... покарати душогуба!.. А я... я доношую це рам'я... мучуся... беру гріх на себе... За віщо?.. За те, що я — розбишацька дочка?.. Краще б я гола, як мати народила, по полю носилася; як навіжена, ганяла по степах широких, — ніж мені у цій тюрмі мучитися, у цьому пеклі скліти!.. У-у, прокляті!.. — Та — хіп! за добре намисто. Намисто пороснуло з шиї додолу.

— Схаменись-бо, Галю! Тебе ж за це битимуть...

— Хай краще уб'ють, ніж чужим добром задушать!.. І знову сіла вона під вікном, підперла голову рукою — й задивилася у пусте та німе поле, що геть-геть чорніло та сивіло перед її очима... Ніколи вона не здавалася Чіпці такою хорошою, як тоді... Він перекидав погляд то на розідрану спідницю, то на намисто, що розкотилося по всій хаті... йому жаль було своєї любої Галі; сумно од такого гіркого життя; а в душу закрадався острах, не було сили разом його покинути.

Галя недовго мовчала. Поглянула вона на знівеченого її словами Чіпку, що сидів, мов у воду опущений, боявся підвести на неї очі, — і жаль пройняв люб'яче дівочке серце.

— Чіпко! любий мій! — каже вона. — Покинь!.. За віщо ж я тебе покохала?.. Покинь, мій голубе!.. Та, підійшовши до його, любо заглядала в вічі.

— Побачу, Галю... Може, покину... Подивлюся... може... не можна буде...

— Ні, покинь! покинь!.. А то я сама задавлю тебе своїми руками... — нестямно белькоче вона, обвивши його шию руками та обдаючи гарячими поцілунками.

— Добре, Галю!.. добре, моя рибонько! — шепче, не стямившись, Чіпка, пригортаючи Галю.

— Ну, а тепер — к бісу, на виступці! — весело загомонила вона. — Незабаром батько з матір'ю буде!

Чіпка хотів щось сказати, та Галя не дала.

— Іди, йди! іди, йди!

Та, вхопивши шапку в одну руку, а за Чіпку взявшись другою, волокла його з хати.

Нехотя тягся Чіпка. Нічого робити — треба йти!

Провела його Галя за хвіртку; зачинилась і защепнулась.

Поволікся Чіпка від двору тихо-помалу, ледве посилає ногу за ногою... У похилій голові борюкались веселі надії з невимовною тугою. Як здумає він, що Галя не переможе батька-матері, не вдасться їй їх умовити, то серце його наче хто у жмені здавить; коли ж погадає, як вони поберуться, житимуть у парі, — од серця одійде важкий гніт, і легко-легко воно затіпається... «А як же з ними розв'язатись?.. як їх зрадити?.. присягу поламати?» Од такої думки знову обхопить його сум, знову серце зание... Отак мінилися його думки: то веселили одрадою, то пекли огнем туги, — і знемагав він од натовпу їх. Він уже радніший би їх забути, покинути, та самі вони лізли, як мара, у його голову... Щоб розірвати їх чим-небудь, він почав обдивлятися навкруги... Нігде ні душечки, ні лялечки. Німе та буре поле розстиалося перед ним і за ним. День випав хмурий, невеселий. Дощу не було; а тільки хмари, як димчаті килимці, заступали світ сонця, пересувалися з місця на місце, плавали по високому небі, одна одну доганяючи, одна другу переганяючи, й кидали свою сіру тінь на чорнувату землю... Вітер тяг легенький з полудня... Чіпка підвів голову, радий хоч вітрові, що обвівав його червоний, як калина, вид, прохолоджував гарячу

голову... Йому стало немов легше од такої прохолоди; веселіші гадки стали закрадатись у його душу, а журба впряма все-таки не кидала серця... І Чіпка затяг:

Зелений байраче, на яр похилився;

Молодий козаче, чого зажурився?

Спершу тихо, протяжно виливалася пісня, й чутно у ній було тугу невимовну, плач гіркий-задавлений, далі голос вже дужчав, міцнішав, розвертався на всі боки і, як зимні заводи вітру, розлягався журбою по пустельному полю...

Тільки мені й пари — що очиці карі...

лунала пісня; а поле мов ще дужче почорніло, аж насупилось...